

РЭЛІГІЙНЫЯ І МІФАЛАГІЧНЫЯ МАТЫВЫ Ў «ПОЎНІ І ЦІСЕ» СІЛЬВІІ ПЛАТ

(Навуковы кіраўнік — канд. філ. навук, дац. Ламека Н. У.)

Надзвычай характэрным выразам асабістых перажыванняў і метафізічных зацікаўленасцяў Сільвіі Плат з’яўляецца верш «Поўня і ціс» (*The Moon and the Yew Tree*, 1961). Рэлігійная і міфалагічная сімволіка ў ім праходзіць скрозь прызму індывідуальнага ўспрыняцця лірычнай гераіні, амаль тоеснай аўтарцы, і выяўляе сталыя надзеі і жахі самой паэткі. Муж Сільвіі, паэт Тэд Х’юз, нярэдка складаў для яе спісы тэмаў і вобразаў, вартых таго, каб выкарыстаць іх у вершах; Сільвія надавала гэтым тэмам своеасаблівае адценне, нязменна пішучы пра тое, што хвалявала яе саму, у прыватнасці — фіксуючы свой душэўны стан, на які ўплывала працяглая дэпрэсія. У «Поўні і цісе» Х’юз «бачыў адлюстраванне цёмных сіл, што ірвалі душу» яго жонкі [3, с. 330]. І сапраўды, гэты верш прыгожы спецыфічнай цёмнай прыгажосцю, тонкай перадачай адценняў горычы і адчаю, а перадусім — пачуцця слабасці, няздольнасці да жыцця. Тон задае ўжо першы радок, у якім «святло розуму», так жаданы Бог св. Аўгустына, апісвацца як частка халоднага, далёкага і безасабовага космасу. Гэты паэтычны тэкст цалкам пабудаваны на апазіцыях: могілкі/дом, ціс/поўня (а таксама поўня/Марыя), блакітны/чорны (і звязанае з ім нерэгулярнае супрацьпастаўленне закасцяненлы/рухомы). Ці заўсёды адной частцы апазіцыі надаецца пазітыўнае адценне, а другой — негатыўнае? У першым са згаданых выпадкаў — так, безумоўна. Дрэвы, якія растуць на могілках, у вершы становяцца «дрэвамі розуму» — тым самым псіхіка, змучаная дэпрэсіяй хваробай, атаясамліваецца з бязлюдным месцам смерці і жалобы. «Я живу тут», — сцвярджае лірычная гераіня, падкрэсліваючы сталасць свайго душэўнага стану. «Рад надмагілляў», асабістых страт і няшчасцяў аддзяляе гераіню ад дамашняй сферы, якую можна звязаць з псіхічным здароўем і спакоем; у апошняй страфе мы бачым, што «глыбокае падзенне» аддзяляе яе таксама ад сферы нябеснай, якая традыцыйна асацыюецца з боскай прысутнасцю (і, як мы пераканамся далей, з прысутнасцю маці і аднаго з магчымых узораў жаночасці). Заблукваюшы ў тумане душы (які ў арыгінале азначаецца прыметнікам *spirituous*, этымалагічна блізкім назойніку *Spirit*, «Дух») каля царквы, сімвала рэлігіі і веры, гераіня іранічна параўноўвае сябе з Абсалютам, да якога вернікі — тут гэта ўсяго толькі сцябліны травы, якую топчуць нагамі — звяртаюцца з просьбамі аб збаўленні. Гэтыя просьбы, як пазней спадзяванні самой гераіні, застаюцца без адказу.

Менавіта цішыня і адсутнасць з’яўляюцца «пасланнем» чорнага ціса — аднаго з двух ключавых вобразаў, згаданых у самой назве верша. Лірычная гераіня называе месяц сваёй маці, а цісу, фалічнаму сімвалу, застаецца роля бацькі і Бога («гатычную форму» няцяжка звязаць з сілуэтам гатычнага хрысціянскага сабора; апрача гэтага, у Новым Запавеце сам крыж Хрыста

нярэдка называюць «дрэвам» – Дз. 5:30, 10:39, 13:20, а таксама Гал. 3:13 і 1 П. 2:24). Варта адзначыць, што нечаканая смерць бацькі, Ота Плата, як і далейшая яго адсутнасць у жыцці дачкі, значна паўплывалі на Сільвію; не дзіва, што чорнае дрэва на могілках, па натуры няздольнае выдаваць гукі, паэтка ператварае ў бацькоўскі вобраз. У англа-саксонскай культуры было прынята садзіць ціс на могілках, паколькі ён сімвалізуе пераадольванне смерці, неўміручасць, але разам з тым – пахаванне і смутак. Супрацьпастаўленне яго і месяца ўжо нельга звязаць з апазіцыяй «пазітыўнае/негатыўнае» ці наадварот – «негатыўнае/пазітыўнае»; гэта хутчэй адносіны ўзаемадапаўнення. Месяц, на які паказвае ціс, натуральна было б палічыць мацярынскім вобразам нават без прамога сцверджання гераіні: у большасці сімвалічных традыцый ён лічыцца жаночым боствам ці звязваецца з жаночасцю [2, с. 190]. У вершы месяц не сімвалізуе прывабную цнатлівасць, як у больш традыцыйнай паэзіі, – насупраць, ён сумны, страшны і надзвычай непрыязны. Можна заўважыць, што яго характарыстыка часткова адлюстроўвае няпростыя адносіны Сільвіі з яе ўласнай маці, Аўрэліяй Плат, да якой яна адчувала то любоў, то моцную прыхаваную варожасць. Сузіранне месяца не прапануе лірычнай гераіні духоўнага ці фізічнага выйсця, бо ён з'яўляецца не дзвярыма на неба, ў вышэйшую рэчаіснасць, а усяго толькі «тварам». Плат выкарыстоўвае неалагізм *o-dare* замест нарматыўнага *adare*, каб апісаць скрыўлены рот гэтага твару; згаданае слова яна нярэдка ўжывала «ў іншых кантэкстах для кантрасту з „агапэ“, хрысціянскай любоўю. Яна ўжывала яго таксама для таго, каб апісаць выцягнутыя рты, якія можна пабачыць на афрыканскіх скульптурах і малюнках – у фігур, што адчуваюць боль або пакінутасць» [8, с. 188]. Гэты твар поўны эмоцый, але негатыўных: ён «разнерваваны» і «белы, як сустаў пальца», моцна сціснутага ў кулак. З аднаго боку, нябеснае цела як чыйсьці твар – гэта традыцыйнае параўнанне, нярэдкае ў народнай культуры, з іншага – яно выклікае асацыяцыі з люстрам і дазваляе сцвярджаць, што месяц з'яўляецца не толькі прамаці гераіні, але і яе ўласным адбіццём, яе дваініком. Яго белы колер нагадвае таксама пра Белую Багіню з міфатворчай працы Роберта Грэйвса, якой Тэд Х'юз зацікавіў Сільвію. Хутчэй паэт, чым навуковец, Грэйвс сцвярджаў, што сур'ёзна даследуе язычніцкія вераванні, але насамрэч амаль самастойна стварыў вобраз жорсткай і магутнай багіні, надзеленай уладай над жыццём, полавымі адносінамі і смерцю, здольнай забіваць сваіх дзяцей і каханкаў. Ён стала атаясамліваў гэтую багіню з месяцам і пісаў, што белы – яе асноўны колер, колер першай багіні з месячнай троіцы [6, с. 70]. Грэйвс нават сцвярджаў, быццам паэтка павінна або «быць маўклівай Музай і натхняць сваёй жаночай прысутнасцю паэтаў-мужчын», або «быць па чарзе Арыянод, Блодайвет і старай свіннэй з Майнаўр Пенарт, якая паядае сваё патомства, і пісаць у любой з гэтых якасцяў з антычнай упэўненасцю ў сябе. Яна павінна стаць бачным месяцам: бесстароннім, любячым, жорсткім, мудрым» [6, с. 447]. Аднак калі Плат і ўспрыняла парадку Грэйвса блізка да сэрца, то відавочна не знайшла маральнага задавальнення ў цесных рамках архетыпу, створанага пакаленнямі паэтаў-мужчын: яе лірычная гераіня, няшчасная і самотная, дарэмна імкнецца збегчы з-пад улады старога забойчага

месяца. Эпітэт «дзікая», які паэтка ўжывае напрыканцы верша, дакладна апісвае багіню Грэйвса, аднак Плат ідзе далей і дадае эпітэт «лысая», пазбаўляючы вобраз асноўнай прыкметы жаноцкасці – доўгіх валасоў, і надаючы яму адкрыта пачварныя рысы. «Неласкавы» белы месяц носіць вопратку з халоднага блакітнага святла, пад якой хаваюцца кажаны і совы – атрыбуты начных бостваў; так ён яшчэ мацней супрацьпастаўляецца іншаму жаночка-мацярынскаму вобразу верша – «ласкавай» Дзеве Марыі, якая ў хрысціянскай традыцыі ахінае сваім плашчом (найчасцей блакітным, тут колерам чысціні і спакою) вернікаў, што шукаюць у яе абароны. «Дзева Марыя – гэта плоднасць, раса, крыніца жыцця <...>. Яна супакойвае жаданні: яна дадзеная чалавеку, каб іх спаталіць. Паўсюль, дзе жыццю пагражае небяспека, яна ратуе і аднаўляе яе: яна лечыць і ўзмацняе. А паколькі жыццё сыходзіць ад Бога, яна, як пасярэдніца паміж мужчынам і жыццём, здзяйсняе і сувязь чалавецтва з Богам <...>. У складках плашча яна хавае нашчадкаў роду чалавечага; яе спагадлівая любоў суправаджае іх па марях і акіянах, на полі бою, праз усе небяспекі» [1, с. 229], – пісала Сімона дэ Бавуар, аналізуючы Марыю як архетыпічны вобраз бездакорна «добрай» жанчыны. Лірычная гераіня, якая адчувае спадчынны адчай сваёй месячнай маці – свайго дваініка – марыць пра тое, каб звярнуцца ў пошуках душэўнага спакою да пазітыўнага ўзору жаноцкасці, які доўгія стагоддзі дамінаваў у еўрапейскай культуры: да пяшчотнай Маці хрысціянскага Бога, прытулку няшчасных і загубленых. Яна спадзяецца на асабістую эпіфанію: на тое, што вочы дасканалай статуі ў царкве звернуць лагодны позірк менавіта на яе. Падобнае жаданне выказваў Чэслаў Мілаш у вершы «Veni Creator», напісаным у тым жа 1961 г., і поўным імкнення да метафізічнай рэчаіснасці; у фінале яго лірычны герой усведамляе, што «знакі могуць быць толькі людскімі» і марыць хаця б пра аднаго чалавека на зямлі, які дазволіць яму пабачыць у сабе аблічча Бога. Але гераіня Плат абсалютна самотная, і яна адчувае не толькі патрэбу ў вяртанні маўклівага, адсутнага Бога-Айца, але і разарванасць паміж двума боствамі з жаночымі рысамі, у нечым тоеснымі ёй самой. Паводле С. Гілберт і С. Губар, патрыярхальная літаратурная традыцыя абмяжоўвае сваіх гераінь, заціскаючы іх у рамках двух магчымых вобразаў: ідэальнай, пакорлівай і мёртвай (у літаральным ці метафарычным сэнсе) жанчыны-анёла або жывой і агіднай жанчыны-дэмана, жахлівай у сваім бунце. Такім чынам, калі апазіцыя ціс/поўня расшыфроўваецца як бацькоўскае/мацярынскае і з’яўляецца ўзаемадапаўняльнай, то поўня/Марыя – гэта падманлівая апазіцыя, заснаваная на ілжывых, навіязаных звонкіх стэрэатыпах жаноцкасці: жывая пачвара/мёртвы анёл (часткова іх можна распазнаць у Белай Багіні і маўклівай Музе, пра якіх марыў Грэйвс), прычым першая ў тэксце парадаксальна пануе над нябёсамі, а другая застаецца на зямлі, у царкве, і выглядае ў рэшце рэшт годнай парай для Бога могілак. Як крытычна заўважыла Л. Баруфальдзі: «У хрысціянскім міфе Дзева Марыя нічога не робіць, нічога не хоча, нічога не адчувае, нічым не цешыцца, не звязаная са сваім “каханым”. Яна – ідэальная “каханая” для некрафіла і жывая мярцвячка ў міфалагічным жыцці» [4, с. 435]. Лірычная гераіня Плат – напauмёртвая, напauжывая істота, якая не можа ўвайсці

напоўніцу ані ў смерць, ані ў жыццё. Месячная маці-боства, жанчына-дэман – жывая, здольная да руху і эмоцый, хай і негатыўных, аднак яна пакутуе сама і не дае гераіні ані цяпла, ані спагады; апрача гэтага, гераіня аддзеленая ад яе вялікай дыстанцыяй паміж зямлёй і небам. Застаючыся ў магільнай траве, гераіня аддзеленая таксама ад царквы, прытулку дасканалай Божай Маці. Але і царква не можа стаць для яе домам, бо выявы Марыі і святых – усяго толькі неаддухоўленыя прадметы: заінелыя, закасцянелыя і, па сутнасці, мёртвыя, няздольныя даць знак якой-кольвек найвышэйшай любові ці нават прысутнасці. Іх цудоўны палёт над лаўкамі – не што іншае, як палёт нячужых прывідаў.

Трэцяй опцыяй, апрача смерці і жыцця, існуючых у зададзеным выглядзе, з’яўляецца ўваскрасенне, перастварэнне ўсёй рэчаіснасці: аднак ці ўваскрасенне каго заўгодна, пачынаючы з Хрыста, увогуле магчымае ў свеце гэтага паэтычнага тэксту? Пасля ўрачыстага абвяшчэння такой надзвычайнай падзеі царкоўныя званы «цвяроза» звоняць пра ўласнае Я, і гэта дае зразумець, што і бескарыслівая ўвага да чужога жыцця, і самое паўстанне з мёртвых застаюцца «нецвярозымі» фантазіямі. Гераіня не ўваходзіць у царкву, а жывы месяц нават не бачыць выяў святых, быццам іх не існуе ў рэчаіснасці, – хоць яны і афарбаваныя ў яго блакітны колер: у вершы ён маркіраваны як колер нябёсаў, замкнёных і недасягальных. У апазіцыі да яго знаходзіцца чорны, колер вечнага маўчання і магільнай зямлі. «Чорны – гэта сон; чорны – гэта страта прытомнасці; і чорны – гэта смерць, без святла, без абуджэння», – адзначыла Плат у адным са сваіх ранніх дзённікаў [7, с. 47]. Хрысціянская святасць у вершы – гэта нешта застылае, смяротнае, супрацьлеглае рэальнаму жыццю, аднак само жыццё – страшнае і дзікае, замкнёнае паміж ледзяністым, аддадзеным пад уладу дэмана небам і зямлёй, агульнай магілай. Пяшчота, ці раздзеленая самотнасць, у ім застаецца толькі немагчымай марай, як і спроба гераіні знайсці сябе, звяртаючыся да навіязаных ёй звонкі ўзораў духоўнасці і жаночкасці.

Літаратура

1. *de Бовуар, С.* Второй пол. Этика подлинного существования / С. де Бовуар. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2015. – 368 с.
2. *Купер, Дж.* Энциклопедия символов / Дж. Купер. – Москва: Издательство Ассоциации Духовного Единения «Золотой век», 1995. – 402 с.
3. *Butscher, E.* Sylvia Plath: Method and Madness: A Biography / E. Butscher. – New York: Pocket Books, 1977. – 443 p.
4. *Daly, M.* Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism / M. Daly. – Boston: Beacon Press, 1978. – 486 p.
5. *Gilbert, S., Gubar, S.* The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination / S. Gilbert, S. Gubar. – New Haven: Yale University Press, 1980. – 733 p.
6. *Graves, R.* The White Goddess / R. Graves. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 1966. – 512 p.
7. *Plath, S.* The Unabridged Journals of Sylvia Plath / S. Plath. – New York: Anchor, 2000. – 732 p.

8. *Wagner-Martin, L. Sylvia Plath: A Biography / L. Wagner-Martin. – London: St. Martin's Press, 1988. – 304 p.*